

Література:

1. Царик Л., Царик В. Річки Тернопілля. Мальовничий і проблемний Джурин (географічний нарис). Вісник Тернопільського відділу УГТ. №1. 2017. С. 85-90
2. Царик Л., Царик П., Кузик І., Царик В. Природокористування та охорона природи у басейнах малих річок: монографія (видання друге доповнене і перероблене). За ред. проф. Царика Л.П. Тернопіль: СМП «Тайп», 2021. 162 с.
3. Царик Л., Царик В. Село Базар: краєзнавчо-географічний нарис. Вісник Тернопільського відділу УГТ. №2. 2018. С. 49-53.
4. Царик Л., Царик В. Білобожницька територіальна громада: особливості просторової організації та землекористування. Вісник Тернопільського відділу УГТ. №6. 2022. С. 26-29.
5. Ljubomyr P. Tsaryk, Ivan P. Kovalchuk, Petro L. Tsaryk, Bogdan S. Zhdaniuk, Ihor R. Kuzyk. Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. Journ. Geol., Geograph. Geocology, 29. (3) (2020), 606-620. [Doi: 10.15421/112055](https://doi.org/10.15421/112055)

ПРОБЛЕМНІСТЬ ОЦІНКИ РІВНЯ ДОБРОБУТУ СІЛЬСЬКИХ ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Кузишин А.В.

kuzyshyn_a@tnpu.edu.ua

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

The proposed study reveals modern approaches to the application of the concept of smart shrinkag for planning the territories of rural peripheral communities. Interdisciplinary studies of this issue were used in order to justify the level of well-being and quality of life as a basis for the transformation of such territories.

Key words: *smart shrinkag, erritorial communities, quality of life, welfare of the population.*

Науковці різних фундаментальних спрямувань сьогодні все частіше звертаються до категорії «добробут населення» для осмислення її змісту та підкреслення практичної значущості дослідження. Сьогодні це питання вкрай актуально стоїть в сільській місцевості. Депопуляційні процеси, які властиві для сільської місцевості можуть бути одним з критеріїв, що визначає добробут населення цих територій.

Тривала депопуляція сільських територій має серйозні наслідки для їхнього сталого економічного, екологічного, культурного та соціального розвитку. Зменшення кількісних показників населення в сільській місцевості є не причиною, а наслідком різноманітних факторів. Вони включають погіршення навколишнього середовища та стихійні лиха [2], деіндустріалізацію, урбанізацію та субурбанізацію, глобалізацію, структурні зміни та природні економічні цикли підйому та спаду [4, 13]. Відтік населення з сільської місцевості в поєднанні зі зниженням рівня народжуваності призводять до старіння та скорочення регіональної системи населення. Насамперед це відчутно в периферійних громадах сільських територій [8, 10]. В більш тривалій перспективі це призводить до зниження регіональної конкурентоспроможності та привабливості [10] і, як наслідок, зниження податкової бази, погіршення інфраструктури, зниження доступних послуг тощо [12]. Ця втрата *життєздатності* перешкоджає спроможності регіону забезпечувати базові потреби своїх мешканців і сприяти їх здатності покращувати своє життя, а отже, несприятливо позначається на добробуті місцевого населення. Т. Макконе та Т. Інкінен

сформулювали спектр суспільних показників, які об'єднані в індекси «економічної життєздатності» та «життєвої життєздатності громади» [9]. Нагадаємо, що сталість – це складне та часто вживане слово, яке зазвичай асоціюється з навколишнім середовищем та зміною клімату. У Декларації Ріо-1992 стійкість розуміється через її соціальне та економічне значення, визначене Цілями сталого розвитку ООН (ЦСР ООН), що стосується ситуації, в якій майбутні покоління повинні мати такі ж або кращі умови для задоволення своїх соціальних та економічних потреб, ніж їхні попередники [15].

Категорія «якість життя» має яскраво виражений міжпредметний характер. Щоправда, тут варто відзначити асинхронність спробуємо окреслити ключові погляди з цього питання, які були напрацьовані впродовж останніх десятиліть та здійснити їх співставність з «добробутом населення». Як стверджує М. Паціоне, значення поняття якості життя в суспільній географії має на меті позначати або умови середовища, в якому люди живуть (наприклад, забруднення повітря та води або погане житло), або певну характеристику самих людей (наприклад, досягнення у сфері здоров'я чи освіти) [11]. Узагальнюючи цей термін, Джонстон стверджує, що якість життя означає «стан соціального благополуччя індивідів або групи, або як вони сприймають його, оскільки це ідентифікується «спостережуваними показниками», а соціальним благополуччя розуміється як «ступінь задоволення потреб населення».

Вважаємо, що одним із головних завдань вивчення якості життя сільських периферійних територій є з'ясування, як саме населення оцінює якість свого життя, на відміну від безконтактних експертних оцінок. Незважаючи на недостатню надійність, що нерідко критикується у науковому середовищі, порівняно з об'єктивними показниками (наприклад, компонентними і інтегральними показниками рівня життя), суб'єктивні показники якості життя перевершують інші виміри за своєю обґрунтованістю, коли йдеться про дослідження, так званого, кінцевого результату будь-якої соціально-економічної діяльності. Таке безпосереднє сприйняття та оцінки індивідом суспільного становища в межах своєї територіальної громади впливає на нього самого, на соціальні групи великої територіальної спільноти, на все суспільство загалом.

Серед сучасних концепцій планування території, спрямованих на адаптацію до депопуляції, вживається узагальнюючий термін *розумне скорочення (smart shrinkag)* [9]. Її змістове наповнення передбачає, що регіони з хорошою якістю життя, тобто населення яких задоволене, здорове та здатне брати участь у громадських заходах і насолоджуватися повноцінним життям, незважаючи на зменшення показників числа мешканців, були визначені як такі, що здатні *скорочуватись розумно*. Відтоді, як ця концепція була введена на початку 2000-х років, вона привернула все більшу увагу науковців, особливо у зв'язку з якісною оцінкою політики щодо «правильного розміру» міської інфраструктури відповідно до потреб населення, що зменшується, оскільки більшість літератури про розумне скорочення стосується міських територій. Зовсім недавно ця концепція була застосована до сільської місцевості [14]. Таким чином, існує потреба щодо особливостей того, як концепцію розумного скорочення можна адаптувати до аналізу рівня добробуту в сільській місцевості та які, якщо такі є, наслідки таких спроб. Ця прогалина в дослідженні спонукала нас проаналізувати та обговорити добробут населення периферійних сільських територій (громад) з позиції концепції *розумного скорочення*. Відповідно, оскільки немає консенсусу щодо точного визначення розумного скорочення, немає встановленого способу відобразити (якісно) або виміряти (кількісно) результати розумного скорочення.

Для оцінки рівня добробуту сільських периферійних громад важливо усвідомлювати, що скорочення не обов'язково є те саме, що зменшення. Тому, щоб «відокремити» регіони, які справді занепадають, від тих, що лише скорочуються (або розумно зменшуються), слід застосовувати набір загальних регіональних показників. Ці показники (зайнятість, фонд підприємств тощо) відповідають Цілям розвитку ООН 1-ій і 8-ій та описують стан місцевої економіки. Вони є базовими блоками першого індексу, а саме «Економічної життєздатності». Індекси економічної життєздатності логічно

підкреслюють роль зайнятості, робочої сили, кількості робочих місць, рівня ризику бідності та зростання житлового фонду як ключових для життєздатності сільських територій.

Ідентифікація периферійних сільських територій, що перебувають в стадії зменшення, зазвичай здійснюється за допомогою статистичної оцінки одного (або кількох) із таких показників. Т. Макконе та Т. Інкінен [9] наголошують на двох різних способах оцінки – якісний і кількісний.

Якісна оцінка розумного скорочення складається з двох етапів. Він починається з оцінки того, чи усвідомлюють самі території (громади) з тим, що вони переживають стадію зменшення своєї значущості. У деяких випадках регіональній владі важко визнати, що їхні регіони більше не розвиваються. Крок від відмови до прийняття такої позиції є відправною точкою для впровадження розумної політики скорочення. Якщо регіон не погоджується з тим, що він скорочується, його не можна планувати відповідно. Наступним кроком є аналіз того, чи впроваджують громади управлінські заходи розумного скорочення. Як наслідок, регіон, який скорочується розумно, приймає такі управлінські заходи для адаптації до цього скорочення та формує відповідну стратегію поведінки.

Якісний підхід повинен передбачати кілька обмежень. Насамперед це розробка реалістичних стратегічних планів соціального, економічного, культурного спрямування, які прогнозували б досяжні цілі. Прийняття політики скорочення не обов'язково означає, що регіон впроваджує плани адаптації до неї. Швидше, вони все ще можуть націлюватися на перетворення негативних тенденцій і впровадження політики зростання. Немає автоматичного причинно-наслідкового зв'язку між прийняттям *розумного скорочення* та впровадженням розумної політики скорочення. Нарешті, не всі заходи, зазначені в планових або управлінських рішеннях, зрештою будуть реалізовані на практиці. Існує потреба відійти від аналізу політичних і стратегічних документів до дослідження фактично реалізованих проектів розумного скорочення та їх результатів, щоб дізнатися, що вони означають на практиці, і, що більш важливо, як вони впливають на мешканців громад (в нашому випадку – сільських периферійних громад).

Кількісна оцінка розумного скорочення, на відміну від якісного аналізу, розглядає та приймає скорочення як структурний стан, а не проблему, яку необхідно вирішити. В цьому випадку слід менше приділяти увагу тому, що регіон (громада) прийняли скорочення і впроваджують розумну політику скорочення, а більше зосереджені на результатах скорочення. Ці результати досліджуються за допомогою показників, пов'язаних, зокрема, з якістю життя. Головне питання, на яке потрібно відповісти, полягає в тому, чи зменшилася якість життя мешканців через депопуляцію. У результаті регіон може бути визначений як такий, що занепадає, лише якщо він скорочується як за чисельністю населення (та/або економіки), так і за показниками якості життя його жителів. Якщо якість життя мешканців не знижується, незважаючи на втрату населення, тоді регіон міг розумно скорочуватися.

Зазвичай якість життя оцінюють з об'єктивної та суб'єктивної позиції. Об'єктивний підхід вимірює обставини для досягнення високої якості життя. Тобто, чи має регіон такі економічні, екологічні, соціальні та культурні умови, що його населення можна вважати «заможним». Проте бути забезпеченим не означає рівень добробуту. Таким чином, суб'єктивний підхід ретельно вивчає реальний досвід благополуччя; чи почуваються люди щасливими та здоровими. У той час як суб'єктивний підхід має переваги в детальному описі фактичного досвіду якості життя населення, проблеми з доступністю даних обмежують його використання в порівняльних сільських і регіональних дослідженнях. Національні дослідження добробуту зазвичай охоплюють лише невелику вибірку від загальної кількості населення країни, в результаті чого кількість респондентів з однієї сільської місцевості дуже часто близька до нуля. Тому цей тип даних зазвичай збирається за допомогою спеціальних опитувань, які є дорогими та рідко порівнюються. Як наслідок, дослідникам часто «обмежено» зосередитися лише на конкретному регіоні дослідження.

Таким чином, незважаючи на те, що об'єктивний підхід не пов'язаний безпосередньо з фактичним досвідом якості життя, він широко використовується в порівняльних дослідженнях. Вважаємо, що об'єктивний підхід має високу політичну релевантність – представники місцевих політичних еліт чи кіл акцентують увагу на створенні можливостей для окремих груп населення щодо формування їх рівня добробуту. Кількісний спосіб оцінки розумного скорочення пропонує інструменти для порівняльного дослідження, але він не розкриває дуже багато передумов такого процесу чи політику, що стоїть за видимими показниками добробуту. Ймовірно, кількісний аналіз не завжди дає можливість проаналізувати, що було зроблено для досягнення мети, а тому не завжди можна оцінити реалізацію положень розумного скорочення. Тут варто погодитись з К. Заресором, що варіант поєднання змішаних методів, який поєднує якісні та кількісні підходи, щоб досліджувати ставлення та політику адаптації до скорочення, а також їхні результати [14].

Отож, оцінка рівня добробуту є латентним явищем, яке не можна безпосередньо оцінити за одним показником. Теорія розумного скорочення може сприяти покращенню планування території аграрного спрямування. Використання багатовимірного аналізу для цієї мети має давню та усталену традицію в літературі з суспільної географії, коли йдеться про такі теми, як регіональний розвиток та інноваційність [9].

Т. Макконе та Т. Інкінен [9] для оцінки рівня добробуту сільської місцевості через призму концепції розумного скорочення запропонували обчислювати показники основних компонентів. Вони показуватимуть, наскільки добре/погано працює територія окремої громади з точки зору вимірюваного явища. Об'єднавши показники основних компонентів індексів життєздатності економіки та громади, можна скомпонувати території сільських громад в чотири групи наступним чином:

1. Території з поганими показниками життєдіяльності громад та їх економік: сільська місцевість занепадає.
2. Території, які добре почуваються з точки зору економіки, але не з точки зору життєздатності громади: адаптивна сільська місцевість.
3. Території добре почуваються з точки зору спільноти (громади), але не з точки зору економічної життєздатності: стійка сільська місцевість
4. Громади, які добре почуваються за обома індексами: адаптивна та стійка сільська місцевість.

Перерозподіл владних функціональних обов'язків та впровадження фінансової самостійності створює цілу низку як проблем так і можливостей для функціонування сільських периферійних громад. Важливою складовою нашого дослідження є створення та змістовне наповнення оптимальної моделі забезпечення добробуту населення периферійних сільських громад.

Використання системного та структурного підходів дозволить сформувати кількісні та якісні показники оцінки рівня життя досліджуваних територій. Для комплексної оцінки рівня добробуту перспективним є формування регресійних моделей для пошуку статистичних взаємозалежностей на локальному рівні. це мало б дозволити формувати комплексну картину оцінки даного процесу. Формалізовані методики індексуювання, що базуються на процедурах операціоналізації та квантифікації дозволять отримати стандартизовані дані про формування оптимального середовища для життєдіяльності людини на прикладі сільських периферійних громад. Постійний аналіз зміни показників і ранжування територій дозволить здійснити масштабні дослідження у порівняльному контексті.

Опрацювання якості життя населення в рамках суспільної географії закономірне – це продукт внутрішньонаукової інтеграції різнопланових досліджень, енергетичним джерелом для виникнення яких є дослідження умов життя і стану населення, конкретно-регіональних умов прояву цієї нерозривної єдності. При цьому «якість» розуміється не як ступінь добротності життя чи відсутності недоліків і вад, а як сукупність характеристик,

які свідчать про те, що конкретні особливості життєдіяльності населення властиві для даної території. Ми розуміємо, що процес самоорганізації громад досліджуваної території в геопросторі відбувається через встановлення специфічних суб'єкт-об'єктних відносин між характером суб'єктів життєдіяльності, який постійно змінюється, і умовами геопростору.

Якість життя населення пов'язана з життєдіяльністю населення в певних умовах місця і часу. Тому всі явища, які розглядаються в її рамках, теж прив'язуються до цих умов. Зокрема, предметом аналізу може бути не рівень життя чи матеріального забезпечення як такий, а лише рівень життя в певному регіоні, країні, де створюються умови для його формування. В методологічному плані цей факт видається дуже суттєвим – такий підхід засвідчує не надуманий, а природний, органічний зв'язок всіх складових якості життя населення з просторово-часовим середовищем їх прояву.

Якість життя населення виконує одночасно декілька пізнавальних функцій. Аналіз умов життя та стану населення дозволяє збагнути, як на повсякденному рівні реалізуються можливості, зумовлені значною мірою соціально-культурними та економічними умовами сільських громад, які мають периферійний характер розташування та який рівень соціальної, економічної та екологічної безпеки гарантований людям.

Висновки. Причинно-наслідкові зв'язки між розумною політикою скорочення та економічними наслідками, результатами якості життя та життєздатності громади є складними. У деяких випадках вони також залежать від контексту: отже, якщо не неможливо, то надзвичайно важко відстежити та спроектувати прямі тлумачення причинно-наслідкових зв'язків. Цей підхід, перш за все, призначений для того, щоб допомогти дослідникам у визначенні потенційних регіонів, які зменшуються розумно, для подальших ситуаційних і порівняльних досліджень. Щоб визначити й узагальнити ступінь впливу розумної політики скорочення в межах сільських периферійних громад, необхідна набагато більша кількість емпіричних доказів.

Це питання загострене складними депупуляційними процесами, проблемним рівнем економічного розвитку і як наслідок значна дотаційність таких територій. це вимагає зосередження уваги на стимулюванні ринкової конкуренції та впровадженні інноваційних технологій суспільного розвитку. За умови відповідного аналізу можна скоригувати акценти в регіональному розвитку для потреб місцевого населення. Ці питання неможливо повноцінно вирішити без застосування просторового бачення розвитку сільських громад регіону.

Література:

1. Churski, P., Perdał, R. Geographical Differences in the Quality of Life in Poland: Challenges of Regional Policy. Soc Indic Res. 2022. 164, 31–54. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02829-x>.
2. Ehrenfeucht R., Nelson M. Recovery in a shrinking city: challenges to rightsizing post-Katrina New Orleans. M. Dewar, J. Thomas (Eds.), The City after Abandonment, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. 2012, pp. 133-150.
3. Hanell T. & Makkonen T. & Rauhut D. Geographies of Well-Being and Quality of Life. Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement, Springer, 2022. vol. 164(1), pages 1-10.
4. Hollander J., Németh J. The bounds of smart decline: a foundational theory for planning shrinking cities. Housing Policy Debate, 2011. 21 (3), pp. 349-367.
5. Johnston, R. Quality of life. Social well-being. In R.J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, & M. Watts (Eds.) The dictionary of human geography. Blackwell Publishing. 2000. Pp. 606-607.
6. Kuzyshyn A. Spatial diversification of the social sphere development in the Carpathian-Podillia region (Ukraine). Folia Geographica. 2019, Volume 61. No. 2. p. 144-162.

7. Kuzyshyn A., Kuczabski A., Poplavska I., Zadvornyi S. Risk assessment of the social sphere development on the example of areas of the Carpathian-Podillia region (Ukraine). *Czasopismo Geograficzne*, 2022. 93(3): 473-493.
8. Lehtonen O., Tykkyläinen M. Self-reinforcing spatial clusters of migration and socio-economic conditions in Finland in 1998-2006. *Rural Stud.* 2010. 26 (4), pp. 361-373.
9. Makkonen T. & Inkinen T. Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies*. 2023. 97, 334-344.
10. Makkonen T., Kahila P. Vitality policy as a tool for rural development in peripheral Finland. *Growth Change*, 2021. 52 (2), pp. 706-726.
11. Pacione, M. Quality of life in Glasgow: An applied geographical analysis. *Environment and Planning a: Economy and Space*, 1986. 18(11), 1499-1520.
12. Rhodes J., Russo J. Shrinking smart? Urban redevelopment and shrinkage in Youngstown. *Urban Geogr.*, 2013. 34 (3), pp. 305-326
13. Wirth P., Elis V., Müller B., Yamamoto K. Peripheralisation of small towns in Germany and Japan: dealing with economic decline and population loss. *Rural Stud.*, 2016, 47, pp. 62-75
14. Zarecor K., Peters D., Hamideh S. Rural smart shrinkage and perceptions of quality of life in the American Midwest. J. Martinez, C. Mikkelsen, R. Phillips (Eds.), *Handbook of Quality of Life and Sustainability*, Springer, Cham (2021), pp. 395-415.
15. <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ, МОНІТОРИНГ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Любинський О.І., Любінська Л.Г.

lubin.alex@gmail.com

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

The article describes modern innovative approaches and technologies for preserving biodiversity as key components of the sustainable development strategy, environmental policy of the countries of the world and the EU. The importance of the implementation of the Biodiversity Strategy to bring nature back into our lives, which includes 17 key indicators that European countries must achieve, has been revealed. The introduction of the complex application of genomic science to the study of biodiversity, in particular, the project «Biodiversity Genomics Europe/BGE» within the framework of the European Union's largest research and innovation program «Horizon Europe», the possibility of involving genomic data and methods for description, monitoring and conservation of biodiversity on the continent.

Key words: *biodiversity, sustainable development strategy, genomics, environmental impact assessment, biodiversity monitoring*

Збереження біорізноманіття – найважливіша складова державної екологічної політики України. Біорізноманіття формує безпечне для життя і здоров'я людини навколишнє природне середовище, забезпечує населення продуктами харчування, ліками, сировиною для промисловості, підтримує функціонування екосистем. Для суспільства біорізноманіття має економічну, рекреаційну, культурну, екологічну та інші цінності.

Екосистеми забезпечують такі необхідні речі, як їжа, прісна вода та чисте повітря. Вони також пом'якшують дію стихійних лих, шкідників і хвороб. Запропонована «Стратегія біорізноманіття ЄС» спрямована на те, щоб до 2030 року біорізноманіття Європи відновилося завдяки збільшенню площі природно-заповідного